

TEISZLER ÉVA

Oklevélkiadás egykor és ma

A középkori magyar történelem kutatásához elengedhetetlenül szükséges a korokban keletkezett oklevelek ismerete. A rendszeres, szervezett forrásgyűjtés és forráskiadás megindulása Magyarországon a 17–18. század fordulójára tehető, s olyan nagynevű jezsuiták nevéhez köthető, mint az első forrásgyűjtési szabályzatot összeállító Hevenesi Gábor, vagy Cseles Márton, Kéri Borgia Ferenc és Timon Sámuel, akiknek munkáját a későbbi időkben többek között Bél Mátyás, Bod Péter, Johann Georg Schwandtner, Pray György, Katona István, Kaprinai István és Wagner Károly folytatták.

A magyarországi okleveles anyag teljes körű felkutatásának igénye a 19. században született meg. Ennek az igénynek az első komoly megfogalmazója a főképpen a jog- és alkotmánytörténet iránt érdeklődő Kovachich Márton György volt, aki maga is komoly forrásfeltáró tevékenységet végzett személyes utazások és levelezések során. Munkásságában különösen fontosnak tartotta az 1000 és 1526 között keletkezett, a már kiadott és a még kiadatlan levéltári anyag (eredeti okmányok, hiteles átírások, vidimált és egyszerű másolatok, másolatgyűjteményekben megtalálható okiratok) összegyűjtését és nyomtatásban való teljes szövegű megjelenését. Az oklevélszövegeket tervezete szerint az oklevélben átírt legrégebbi oklevél keltezése alapján időrendi sorrendbe kell állítani, s mindegyik elé a fontosabb adatokat tartalmazó regesztát (az ő szóhasználata szerint argumentumot) kell illeszteni. Kovachich az általa tervezett kötetsorozathoz közös mutatórendszert gondolt elkészíteni. Sajnos ez a nagyszabású munka pénz- és kutatóhiány miatt nem jutott el a kiadásig. Kovachich – akit egyik kortársa, Tertina Mihály „a Diplomák egybe Gyűjtésének a feje”-ként jellemzett – munkássága mégis több szempontból nagy hatást gyakorolt az őt követőkre, hiszen Pauler Gyula és Óváry Lipót lényegében az ő elvei mentén alakították ki 1882-re a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárát (DL). Ennek alapvetéseit követte az 1982-ben létrejött Diplomatikai Fényképtár (DF) is, ugyanakkor a történettudomány máig be nem teljesedett vágya egy teljes, a Mohács előtti anyagot felölelő okmánytársorozat megalkotása.

1828-ban Fejér György emelte fel a szavát egy oklevélgyűjtemény létrehozásának szükségessége mellett, melyet el is készített. Codex diplomaticus regni Hungariae ecclesiasticus ac civilis-e 1829 és 1844 között jelent meg Budán. Mivel Fejér magát Kovachich követőjének vallotta, igyekezett annak elveit követni, de

nem tudta maradéktalanul megtartani azokat. Okmánytára – sok hibája ellenére – ma is nélkülözhetetlen.

A 19. század közepén a Magyar Tudományos Akadémia karolta fel a szervezett oklevélgyűjtési- és kiadási munkálatokat. A Történelmi Bizottság 1855-ben útjára indította az országban elszórtan, „közhelyeken és magánosoknál” lévő okiratok kiadására a Magyar Történelmi Tár című folyóiratot, amely ettől kezdve 25 kötetben tett közzé okleveleket, regesztákat és rövidebb terjedelmű forrásokat. Két évvel később, 1857-ben elindították a Monumenta Hungariae Historica sorozatot is, melynek egyik alsorozata, a Diplomataria okleveleket tett közzé. Szintén az Akadémia támogatásával jelent meg 1860 és 1874 között az Árpádkori új okmánytár, 1903 és 1915 között a Thallóczy Lajos szerkesztette Magyarország melléktartományainak okmánytára, és az 1878–1920 között kiadott Anjou-kori okmánytár hét kötete Nagy Imre és Nagy Gyula szerkesztésében. Ezen oklevéltárak nem törekedtek a teljes forrásanyag felkutatására, egy-egy levéltár anyagából a kutató kedvére kiragadott okleveleket időrendbe szedve közölték a kötetekben. A források feldolgozásának egységes szemlélete, tervszerű publikációs igény nem tükröződik a munkákon, gyakran egy-egy kötetben belül is eltér az okleveles anyag feldolgozásának mélysége. Az akadémiai sorozatok további közös jellemzője, hogy befejezetlenül abamaradtak.

A forráskiadásnak a század folyamán újabb lendületet adott az 1867-ben megalakult Magyar Történelmi Társulat, melynek elnöke 1880-ban Ipolyi Arnold lett. Már a Társulat közlönyének, a Századoknak első száma közli Horváth Mihály és Mikó Imre elnök beszédét, melyben az Akadémia oklevélkiadó tevékenységének méltatása mellett helyet kap a modern forráskiadás igényének megfogalmazása. Ipolyi Arnold maga is figyelmeztetett a magyar okmánygyűjtemények rendszertelenségére és bizonyos értelemben vett igénytelenségére, 1885-ben pedig a Társulat évi közgyűlésének központi kérdésévé a források gyűjtésének, kiadásának és kritikájának problémakörét tette. Itt Thallóczy Lajos a hazai és külföldi levéltárak átnézése, a tervszerűség, a teljesség és az egységesség szükségességét hangsúlyozta, Fejérpataky László pedig kidolgozta a szövegkiadás szabályait. A Társulat nagy lendülettel fogott hozzá az országban található magán-, köz- és egyházi levéltárak, valamint a külföldi levéltárak magyar vonatkozású anyagainak összegyűjtéséhez. 1868 és 1909 között 17 megyét jártak be. Tagjai magánutakon és a társulat vándorgyűlései alkalmával, illetve vidéki társulatainak segítségével hatalmas forrásgyűjteményeket alapoztak meg, melyről a Századok hasábjain egyenetlen jelentésekben rendszeresen beszámoltak, a Társulat pedig anyagi támogatókat szerezve útjára indította többek között a Hazai Oklevéltár, a Zichy- és a Teleki-oklevéltár köteteit. Mindemelllett a hazai oklevélkiadás egységességét nekik sem sikerült megteremteniük, forráspublikáló tevékenységük lendülete pedig csak az 1930-as évekig tartott, mely egyben a két világháború közötti oklevélkiadás lendületének általános visszaesését is jelzi.

A második világháború után újra és újra felbukkantak a középkori forráskiadással kapcsolatos korábbi problémák. 1967-ben Mályusz Elemér a szinte követhetetlené váló publikációk könnyebb áttekinthetősége érdekében a Levéltári Közleményekben javaslatot tett egy Archivum elkészítésére, amely annotált formában tartalmazná az önállóan megjelent oklevéltárak mellett a monográfiák mellékleteként napvilágot látott függelékek és a folyóiratokban található oklevélközlemények könyvészeti adatait, javaslata azonban visszhang nélkül maradt. Benda Kálmán jóval később, 1982-ben ugyanezen folyóirat hasábjain még mindig a történeti forráskiadás hiányosságairól beszél, s felemeli szavát a forráskiadás becsületének helyreállítása mellett. Hangsúlyozza, hogy ezt a tevékenységet is tudományos munkának kellene elismerni, s szabályozni kellene a feltárás, a közreadás és a jegyzetelés, valamint az apparátus elkészítésének részleteit.

Eközben több nagyszabású vállalkozás is megkezdődött, róluk Solymosi László készített tartalmas beszámolót a Századok 2007. évi 2. számában. Közülük kiemelendő a 20. század két legnagyobb vállalkozása, a Kristó Gyula által útnak indított Anjou-kori oklevéltár és a Mályusz Elemér kezdeményezte Zsigmond-kori Oklevéltár. Bár a két okmántár különböző publikálási és anyaggyűjtési elvekkel dolgozik, mégis mindkettő célja a címben meghatározott időszak okleveles anyagának regesztákban történő, következetes feltárása. A két oklevéltár közül az előző a már kiadott és a még kiadatlan, tehát a teljes okleveles anyag közlését tartja szem előtt, apparátusában összegyűjtve az adott oklevéllel kapcsolatos teljes könyvészeti anyagot, a korábbi oklevéltárak kiadásait, elírásait javítja, azaz a rossz keltezésre, elírásokra is felhívja a figyelmet. Nemcsak tartalmi, de formai, alaki szempontból is igyekszik mindent feljegyezni az oklevelekkel kapcsolatban. A teljességre törekvő Anjou-kori oklevéltár előnye az is, hogy miután valóban áttekinti a Károly Róbert és a Nagy Lajos-kor teljes okleveles anyagát, lehetőséget teremt a keltezetlen oklevelek datálására, s ezáltal a levéltári nyilvántartás pontosítására. Ez az oklevéltár felel meg tehát leginkább a következetes, rendszerezett, egységes alapokon nyugvó, teljességre törekvő, modern oklevélkiadás kritikai igényeinek.

Csak remélni tudjuk, hogy a több generáció munkáját felmutató Anjou- és Zsigmond-kori okmántársorozat, amely legalább részben valóra váltaná a Kovachich által megálmodott nagyszabású tervet, nem jut a 19. században megindult nagy vállalkozások sorsára, s a két korszak teljes okleveles anyagának regesztáit nyomtatott és digitális formában egyaránt kezünkben tarthatjuk majd.